

УДК 378:37.015

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-1-26>

Вікторія БАЛАКІРЕВА,

orcid.org/0000-0001-5361-5568

доктор педагогічних наук, доцент,

завідувачка кафедри педагогічних технологій початкової освіти

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) *balakireva.va@pdpu.edu.ua*

ДІАГНОСТИКА ПІДГОТОВЛЕНOSTI МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена актуальній проблемі необхідності діагностики майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та виділенні компонентів, критеріїв та рівнів підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Описані результати проведеного експериментального дослідження рівня сформованості компонентів підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Вказано, що підготовку майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, вбачаємо, як процес, що характеризується узагальненням професійних настанов, знань, умінь та навичок, які спрямовані на утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки; сприяння набуттю особистістю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у захисті та розбудові своєї держави. Визначено, що результатом такого процесу є підготовленість майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Доведено, що підготовленість характеризується відповідним рівнем знань, умінь і навичок, наявністю позитивних професійних установок, що дозволяють майбутнім учителям початкової школи кваліфіковано виконувати свою діяльність, а саме займатися патріотичним вихованням у дітей молодшого шкільного віку. Охарактеризовані особливості діагностичної роботи, яка проводилася на основі виділених трьох компонентів: мотиваційного, змістовного, особистісно-орієнтованого, які взаємопов'язані та взаємозумовлені між собою, кожен з яких визначає критерії та показники, за якими її оцінювалася підготовленість майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: патріотичне виховання, мотиваційний компонент, змістовний компонент, особистісно-орієнтований компонент, майбутні вчителі початкової школи.

Viktoria BALAKIREVA,

orcid.org/0000-0001-5361-5568

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Pedagogical Technologies of Primary Education

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky

(Odesa, Ukraine) *balakireva.va@pdpu.edu.ua*

DIAGNOSING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' READINESS FOR THE PATRIOTIC EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN

The article is devoted to the urgent problem to diagnose future primary school teachers' readiness for the patriotic upbringing of primary school age children. The aim of the article is the theoretical justification and highlighting the components, criteria and levels of future primary school teachers' readiness for patriotic education of primary school age children. The author describes the results of the experimental study on the level of how well the components of future primary school teachers' readiness for patriotic education of primary school age children are formed. It is maintained that future primary school teachers' readiness for the patriotic upbringing of primary school age children is seen as a process characterized by the generalization of professional instructions, knowledge, abilities and skills, which are aimed at establishing individual patriotic values, beliefs and respect for cultural and historical past of Ukraine in the consciousness and feelings; fostering respect for the Constitution of Ukraine, Laws of Ukraine, state symbols; promoting a person's acquisition of patriotic experience on the basis of readiness to participate in state-building processes, the

ability to preserve their national identity, to be proud of belonging to the Ukrainian people, to participate in the protection and development of their state. It was determined that the result of such a process is future primary school teachers' readiness for the patriotic upbringing of primary school age children. It has been proven that readiness is characterized by the appropriate level of knowledge, abilities and skills, the presence of positive professional attitudes that allow future primary school teachers to perform their activities in a qualified manner; namely, to be engaged in patriotic education of primary school age children. The features of the diagnostic work, which was carried out on the basis of the selected three components, were described, namely: motivational, content-oriented, personality-oriented; they are interconnected and mutually determined, each of them determines the criteria and indicators by which future primary school teachers' readiness for patriotic education is characterized.

Key words: *patriotic education, motivational component, content-oriented component, personality-oriented component, future primary school teachers.*

Постановка проблеми. Реформування системи освіти України, що відбувається внаслідок соціальних перетворень, зумовлює необхідність її удосконалення, наближення до рівнів світових освітніх стандартів. Перехід до особистісно орієнтованої моделі навчання передбачає суттєву зміну вимог до організації процесу професійної підготовки майбутніх учителів.

Складні умови, що спостерігаються у цей важкий час в Україні, зумовлюють підвищення вимог і до підготовки майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Саме тому, що патріотичне виховання відповідає нагальним вимогам і викликам сьогодення, які закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь. Нині потрібні нові підходи до виховання патріотизму, саме як базової якості особистості. Адже і Нова українська школа ґрунтується на ідеї виховання молодшого покоління, як патріотів своєї країни та інноваторів.

З огляду на це перед закладами вищої освіти постає завдання підготовки таких фахівців, які володіють знаннями та вміннями стосовно патріотичного виховання, що можливо лише у тому разі, якщо студенти стануть активними учасниками такого процесу під час отримання освіти. Зазначене зумовлює необхідність оновлення освітнього процесу, визначення форм, методів і засобів, спрямованих на підготовку майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз досліджень. Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку є актуальною у теорії та практиці вищої школи. Студювання наукового фонду щодо порушеної проблеми дало змогу дійти висновку, що теоретичний аспект патріотичного виховання розробляли відомі українські педагоги минулого: Х. Алчевська, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський,

К. Ушинський та інші, які значну увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості тощо. Серед сучасних дослідників, які працюють над питанням патріотичного виховання та громадянських якостей особистості є І. Бех, П. Вербицька, П. Ігнатенко, А. Погрібний, В. Поплужний, Ю. Руденко, К. Чорна, О. Шестопалюк та інші. Різні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку вивчалися дослідниками О. Вишневським, П. Ігнатенко, П. Кононенко, Н. Косаревою, Ю. Руденко, М. Стельмаховичем, П. Щербань та іншими.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та виділенні компонентів, критеріїв та рівнів підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проблеми патріотичного виховання на сучасному рівні досліджували І. Бех та Н. Чорна, які констатували, що за роки незалежності в Україні створено передумови для оновлення змісту й технологій патріотичного виховання, формування гуманістичних цінностей та громадянської позиції підростаючого покоління. В центрі патріотичного виховного процесу постала особистість людини як найвища цінність. В основу системи патріотичного виховання покладено національну ідею як консолідуючий чинник розвитку суспільства (Бех, 2014: 3).

Слушною є думка О. Жаровської, яка у своєму дисертаційному дослідженні, розглядає патріотичне виховання – як «планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго ставлення до Батьківщини та до представників спільних культури або країни. Таке виховання включатиме розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до між-

національного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу. Має застосування як у сім'ї та школі, так і в державних і громадських організаціях, засновуючись на впевненості в позитивному ефекті такого ж відношення» (Жаровська, 2015: 25).

На підґрунті аналізу досліджень проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, визначимо, як усвідомлений особистісно значущий та внутрішньо сприйнятий процес формування підготовленості студентів, здійснювати патріотичне виховання у дітей молодшого шкільного віку.

Підготовку майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку ми вбачаємо, як процес, що характеризується узагальненням професійних настанов, знань, умінь та навичок, які спрямовані на утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки; сприяння набуттю особистістю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави. Результатом такого процесу є підготовленість майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Сама підготовленість характеризується нами, як відповідний рівень знань, умінь і навичок, наявність позитивних професійних установок, що дозволяють майбутнім учителям початкової школи кваліфіковано виконувати свою діяльність, а саме займатися патріотичним вихованням у дітей молодшого шкільного віку.

Підготовленість майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, розуміємо, як стан сформованості фахової компетентності для здійснення майбутніми учителями початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Для визначення рівня підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку, було визначено наступні компоненти даної підготовленості: мотиваційний, змістовний та особистісно-орієнтований, які взаємопов'язані та взаємозумовлені між собою.

1) Мотиваційний компонент підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку, виражався рівнем сформованості у майбутніх учителів початкової школи мотивів до патріотичного виховання у дітей молодшого шкільного віку. Усвідомленим ставленням до даного процесу, пізнавальним інтересом, сприйнятливостю, активністю, мотивацією до успіху в професійній діяльності, ініціативністю, зацікавленістю, власним вдосконаленням тощо.

2) Змістовний компонент підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку, характеризувався наявністю системи знань і уявлень про патріотичне виховання у тому числі і у дітей молодшого шкільного віку, розумінням феномену «патріотизм», «патріотичне виховання», значимості розвитку толерантності в сучасному суспільстві, громадянської позиції, соціальної активності, знанням та поповненням понятійного апарату у своїй діяльності тощо.

3) Особистісно-орієнтований компонент підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку, характеризував рівень розвитку якостей особистості майбутніх учителів початкової школи, які виконуватимуть сам процес патріотичного виховання у дітей молодшого шкільного віку. Зауважимо, що вони (майбутні учителі початкової школи), мають бути спрямовані на соціальну активність, толерантність, повагу до культурної та історичної спадщини своєї держави, державних символів та законів, розвиток патріотичної самосвідомості, сприяння розвитку кращим проявам української ментальності, розвиток культури мовлення, протидіяти найгіршим проявам політичної ідеології тощо.

Отже, відштовхуючись від компонентів (мотиваційний, змістовний та особистісно-орієнтований) підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку й відбувалося експериментальне дослідження, яке проходило в три етапи.

З метою визначення рівня мотивації здійснення патріотичного виховання майбутніх учителів початкової школи на першому етапі експериментального дослідження було розроблено авторську анкету «Оцінка рівня мотивації майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку».

Другий етап дослідження був направлений на вивчення рівня знань і уявлень майбутніх учите-

лів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Для цього було використано анкету «Як Ви розумієте патріотичне виховання?».

На третьому завершальному етапі експериментального дослідження, досліджували два показники, а саме: рівень громадянської позиції і патріотизму за допомогою анкети «Громадянська позиція і патріотизм»; рівень толерантності у сфері міжнаціональних відносин. Діагностували використовуючи методику «Вимірювання толерантних установок у сфері міжнаціональних відносин» (В. Собкін, Д. Адамчук).

Для більш точної якісно-кількісної оцінки експериментального дослідження вибірку склали студенти факультету початкового навчання зі спеціальності 013 Початкова освіта, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» у кількості 200 осіб, які умовно були розподілені на експериментальну та контрольну групи по 100 студентів. До експериментальної групи увійшли студенти денної форми навчання, до контрольної – заочної форми навчання.

На першому етапі експериментального дослідження було проведено авторську анкету «Оцінка рівня мотивації майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку», яка містила 20 пар тверджень, прочитавши які, студент мав обрати той варіант, який найбільше йому відповідає.

Після проведення анкети було отримано наступні результати, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати анкети «Оцінка рівня мотивації майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку»

Групи	Рівні	Високий, %	Середній, %	Низький, %
Експериментальна		35	50	15
Контрольна		38	48	14

На основі представлених результатів у таблиці 1. за мотиваційним компонентом підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, на низькому рівні, було виявлено 15% реципієнтів експериментальної групи та 14% осіб – контрольної. Цей результат свідчить про наявність проблем з професійним вибором студентів, пере-

вагу песимістичних настроїв у здійсненні патріотичного виховання, невпевненості у своїх силах, відсутності мотивації до успіху, безініціативністю тощо.

Середнього рівня підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку за цим же критерієм, було виявлено у 50% респондентів експериментальної групи та в 48% осіб контрольної групи. Результати є характерними для тих студентів у яких є сформована мотивація до успіху, зазвичай ці студенти є ініціативними, активними, зацікавленими у своїй майбутній професії, хоча таким майбутнім учителям початкової школи притаманна мінливість мотиваційної сфери в професійній діяльності, деяка невизначеність та неконкретність.

Решта опитаних мають високий рівень мотивації, 35% респондентів ЕГ та 38% респондентів контрольної групи. Цей рівень є свідченням того, що майбутні фахівці, а саме студенти факультету початкового навчання, позитивно налаштовані на виконання своїх професійних обов'язків, цілеспрямовано розширюють власні знання та покращують уміння щодо здійснення патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

За змістовним компонентом підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, було використано анкету «Як Ви розумієте патріотичне виховання?» для виявлення рівня знань і уявлень про патріотичне виховання; розуміння феномену «патріотизм», «патріотичне виховання»; значимості розвитку толерантності в сучасному суспільстві; громадянської позиції; соціальної активності; поповненням понятійного апарату у своїй діяльності тощо. Сама анкета передбачала відповідь на 18 запитань з вибором одного варіанту. Результати представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати анкетування за змістовним компонентом

Групи	Рівні	Високий, %	Середній, %	Низький, %
Експериментальна		37	41	22
Контрольна		32	48	20

Як бачимо з таблиці 2., на низькому рівні, за змістовним компонентом підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного

Таблиця 3

Результати сформованості патріотизму і громадянської позиції

Групи	Рівні	Високий, %	Середній, %	Низький, %
Експериментальна		33	48	19
Контрольна		31	46	23

виховання дітей молодшого шкільного віку було виявлено в експериментальній групі 22% студентів, контрольна група, нарахувала таких студентів на два відсотки менше, лише 20% опитаних. Респонденти даного рівня, не проявляють знання стосовно патріотичного виховання, мають звужене коло знань з історії та культури Батьківщини та взагалі у професійній діяльності, не поповнюють свій понятійний апарат, не мають власної громадянської позиції, не проявляють толерантне ставлення як до одногрупників так і до представників інших народів тощо.

На середньому рівні за цим же компонентом підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, було діагностовано 41% опитаних експериментальної групи та 48% майбутніх учителів початкової школи контрольної групи. Респонденти цього рівня, проявили досить глибокі знання щодо патріотичного виховання, які за результатами опитування вони будуть використовувати у своїй подальшій професійній діяльності, але їх, як бачимо все одно недостатньо для досягнення ефективного та продуктивного результату.

І решта – 37% респондентів експериментальної групи та 32% респондентів контрольної групи – це ті студенти, які посіли за даним компонентом високого рівня, які вільно володіють знаннями щодо патріотичного виховання, знають як ці знання передати молодшому поколінню, систематично поповнюють свій словниковий запас, знають свою історію, культуру, традиції, мають свою громадянську позицію і до речі, у цих студентів сформовані національно-патріотичні цінності.

Завершаючий етап експериментального дослідження був проведений за особистісно-орієнтованим компонентом підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, який відбувався у дві стадії. На першій стадії визначався рівень громадянської позиції і патріотизму за допомогою анкети «Громадянська позиція та патріотизм». Даний опитувальник надав можливість відслідкувати, наскільки у студентів сформована громадянська позиція, чи відчувають вони себе патріотами своєї країни. Результати представлені в таблиці 3.

Виходячи з результатів представлених у таблиці 3 бачимо, що низький рівень за даним компонентом підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, було виявлено у 19% респондентів експериментальної та у 33%

опитаних контрольної груп. Студенти цього рівня не мають сформованого уявлення про свої права та обов'язки, як громадянина своєї країни; не використовують закони країни, а головне, у них не сформована громадянська позиція та на превеликий жаль не до кінця відчувають себе патріотами своєї країни.

Значно більша кількість студентів експериментальної та контрольної груп – 48% і 46% опитаних характеризується середнім рівнем сформованості патріотизму і громадянської позиції за особистісно-орієнтованим компонентом підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. У цих майбутніх учителів початкової школи є достатньо сформовані уявлення про свої права та обов'язки як громадянина своєї країни; зазвичай, демонструють готовність і бажання до вдосконалення й розвитку суспільства на принципах гуманізму, свободи та демократії.

Високого рівня сформованості патріотизму і громадянської позиції за цим же компонентом посіло 33% реципієнтів експериментальної та 31% респондентів контрольної груп. У таких студентів сформовані уявлення про свої права та обов'язки як громадянина своєї країни; вміють та використовують закони України, правові документи в своїй діяльності, демонструють готовність і бажання до вдосконалення й розвитку суспільства на принципах гуманізму, свободи та демократії.

Друга стадія діагностики особистісно-орієнтованого компоненту передбачала діагностику рівня толерантності у сфері міжнаціональних відносин. Для цього було використано методику вимірювання толерантних установок у сфері міжнаціональних відносин (В. Собкін, Д. Адамчук). Результати представлено в таблиці 4.

Проаналізуємо представлені результати в таблиці 4. Можна зробити висновок, що серед перелічених рівнів на першому місці знаходиться середній рівень, який було визначено по 52% респондентів експериментальної та контрольній групах. Таким респондентам характерний прояв інтолерантного ставлення до інших людей.

Таблиця 4

**Рівень толерантності у сфері
міжнаціональних відносин**

Групи	Рівні	Високий, %	Середній, %	Низький, %
Експериментальна		37	52	11
Контрольна		34	52	14

Друге місце належить високому рівню за кількістю майбутніх учителів початкової школи у яких було виявлено саме цей рівень – 37% опитаних в експериментальній групі та 34% респондентів в контрольній групі. Такий результат є свідченням того, що студенти у сфері міжнаціональних відносин демонструють толерантність, повагу прав інших, їм не властива здатність до дискримінації інших людей за будь-якою ознакою.

Низький рівень діагностовано у 11% опитаних експериментальної групи та 14% студентів контрольної групи. Студентам даного рівня ці прояви не властиві.

Висновки. Підводячи підсумок проведеної експериментально-дослідної роботи, можна зробити такі висновки, майже третина опитаних студентів факультету початкового навчання, мають високий рівень підготовленості до патріотичного виховання у дітей молодшого шкільного віку. Тобто, такі студенти характеризуються вмотивованістю до здійснення патріотичного виховання; розуміють сутність патріотичного виховання та наголошують на його необхідності культивування в сучасному суспільстві; мають високий рівень

громадянської позиції і патріотизму; демонструють толерантне відношення до різних груп населення, а також мають достатньо високий рівень соціальної активності.

Для майже половини студентів констатувального експерименту, характерний середній рівень даної підготовленості, який виражається недостатнім рівнем мотивації до здійснення патріотичного виховання; не в повній мірі ознайомленні з особливостями здійснення патріотичного виховання та його важливості для суспільства; їм притаманний середній рівень громадянської позиції і патріотизму; демонструють середній рівень толерантного ставлення до різних груп населення, мають посередній рівень соціальної активності.

Решту опитаних було виявлено на низькому рівні підготовленості майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Даний рівень є свідченням того, що студенти не орієнтовані на здійснення напрямку професійної діяльності, який передбачає патріотичне виховання; мають низьку обізнаність щодо сутності патріотичного виховання; громадянська позиція і патріотизм не є обов'язковою умовою їх самореалізації; характеризуються низьким рівнем толерантних якостей.

Подальший напрямок роботи вбачаємо у розробці та апробації експериментальної програми щодо ефективної підготовки майбутніх учителів початкової школи до патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, яка є передумовою для успішного здійснення зазначеного виду діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України/ Київ. 2014. 48 с.
2. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Жаровська Олена Петрівна. Вінниця. 2015. 290 с.

REFERENCES

1. Bekh I. D. Natsionalna ideia v stanovlenni hromadianyna-patriota Ukrainy [The national idea in the formation of a citizen-patriot of Ukraine] Kyiv. 2014. 48 p. [in Ukrainian].
2. Zharovska O. P. Patriotychnе vykhovannia studentiv v osvithno-vykhovnomu seredovyshchi pedahohichnoho universytetu [Patriotic education of students in the educational environment of a pedagogical university] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / Zharovska Olena Petrivna. Vinnytsia. 2015. 290 p. [in Ukrainian].